

Original Research

Analyzing the Concept of Abhorrence in Divorce From the Point of View of Jurisprudence and Law

Mohammad HasanZadeh¹

¹. Ph.D in Jurisprudence and Islamic Law, University of Tehran, Student in Howzeh 4th level, Qom, Iran. (Corresponding Author) mohamadhasanzadeh1375@gmail.com

Background and Purpose

From the lexical point of view, the word 'kerahat' (reluctance) is a noun derived from either 'karh' or 'korh'. Basically, it means dissatisfaction, hardship, or unpleasant feeling toward something (Ibn Faris, 1984, Ragheb Esfahani, 1992). But what is important is the inferential evidence in the religious rules on the meaning of 'kerahat'. The Holy Qur'an states some decrees about divorce. For example, «*At the time of divorce, the man should not withhold anything that he gave to the woman as dowry and property in exchange for divorcing her*». The continuation of the verse, however, considers it permissible to take property in divorce only when "there is a fear that the rules set by God will not be observed" (Qur'an, 2:229). In jurisprudential terms, khul' divorce is considered distinct from other types of divorce. In fact, its distinction is due to the probable non-implementation of divine decrees in married life (Shahid Sani, 1992; Salar Deylami, 1984). In other words, the only reason for accepting khul' divorce is the fear of non-implementation of divine decrees during marriage.

In this regard, Tabarsi (1993) mentioned a hadith suggesting that the non-implementation of the divine laws is when a wife tells her husband «*I swear to God I have not been faithful to you, I will not obey your order*» (vol. 2: 578).

Many hadiths quoted from the Shia Imams mention the conditions and nature of khul' divorce. For instance, the book Wasael al-Shia, authored by Sheikh Hor Ameli, presents a set of hadiths related to khul' divorce in a chapter under the title 'the wife's kerahat of her husband'. To explain the reason for khul' divorce, Ameli refers to nonfeasance in marital rights and duties, and then he uses the word 'kerahat' as the consequence of that evil. This word has, thus, taken on a new meaning (Sheikh Hor Ameli, 1988).

However, a search through the quotes of Imams and the criteria proposed for khul' divorce shows that kerahat is not mentioned as a condition for khul' divorce. To prove it, some hadiths about this issue are presented in this study. For example, as authentically quoted from Imam Baghir, if a wife tells her husband that she is no longer willing to obey or accompany him, he is permitted to deprive her of money, and the divorce is not revocable once it occurs, i.e., the divorce is permanent (ibid; Tousi, 1979). In this hadith, there is no word of kerahat, and the only condition for khul' divorce is the avoidance of marital duties by the wife.

It should be noted that jurists have drawn upon Article 1146 in the civil law of the Islamic Republic of Iran to analyze the nature of kerahat in khul' divorce, and they have expressed different opinions in this regard. This legal article and the opinions of some jurists are investigated in the present study. Based on these sources, the wife's kerahat is the main reason for khul' divorce. Some other jurists have accepted the literal meaning of kerahat in khul' divorce, thus believing that khul' divorce refers to a situation in which the wife hates the husband, gives him some property as a 'fedyeh' (a ransom), and then gets divorced. In this case, the divorce is a bound one which occurs in return for a fedyeh (Katouzian, 2014). The judicial opinions generally impart that hatred or reluctance is the reason for khul' divorce. So, in the absence of such a reason, there is no khul' divorce to realize.

Method

This research was conducted with a descriptive-analytical method, and the data were collected through library sources and documents as well as similar research models. The available inferential pieces of evidence were examined to verify the research hypothesis.

Results

The kerahat (reluctance or hatred) that leads to divorce is valid only if it is due to the nonfeasance of one of the spouses in performing rituals or his or her avoidance of fulfilling marital duties. Therefore, merely the literal meaning of kerahat is not adequate to serve as a jurisprudential basis for divorce.

Discussion & Conclusion

What was discussed in this study shows that, contrary to the common notion in jurisprudence and law, the literal meaning of the word 'kerahat' is not intended in the Qur'an or any books of hadith as a condition for divorce. In fact, according to the religious rules, the validity of a wife's reluctance for her husband as a condition for khul' divorce is based on the man's avoidance of rituals or his nonfeasance in marital rights. The opinion of those jurisprudents who literally take kerahat as a reason for divorce is re-interpreted to denote the concept of nonfeasance in the fulfillment of

marital rights, hence considered in line with all the other religious rules related to divorce.

Ethical considerations

All procedures conducted in this study adhered to the ethical standards set forth in the 1964 Declaration of Helsinki and its subsequent amendments or comparable ethical guidelines.

Funding. The current study was not funded by any organization or person.

Authors' Contribution: In this article, Mohammad Hassanzadeh is the corresponding author.

Conflict of interest: There is no conflict of interests to declare regarding this study.

Acknowledgements: The authors are grateful to all those who contributed to the conduction of this study.

Data Availability: Due to the type and method of the research, no data were generated or analyzed during the study.

References

- Ibn Faris, A. (1983). *Mo'jam Maghaeis al-Loghat* (2nd volume). Qom: Maktab al-Alam al-Islami. [Text in Arabic][link]
- Katouzian, N.. (2014). *A course in family civil rights* (Volume 1). Tehran: Enteshar Publishing Company.[Text in persian]
- Ragheb Esfahani, H.(1991). *Mofradat al-Alfaz al-Qur'an* (3rd volume). Beirut: Dar al-Qalam publishing house. [Text in Arabic][link]
- Salar Dailami, H. (1983). *Al-Marasem fi Feghh al-Amami* (Mahmoud Bustani's research, Volume 1). Qom: Al-Haramain Publications. [Text in Arabic][link]
- Shahid Sani, Z.A. (1991). *Al-Ruwza al-Bahiya fi Sharh al-Loma' al-Damashkiyyah* (Volume 2). Qom: Nab Mandeghar Publications. [Text in Arabic][link]
- Sheikh Hor Ameli, M.(1988). *Wasael al-Shia* (Volume 22). Qom: Publications of Al al-Bayt Institute. [Text in Arabic][link]
- Tabarsi, F.(1993). *Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an* (2nd volume). Tehran: Nasser Khosrow Publications. [Text in Arabic]
- Tousi, M. (1979). *Al-nehaya fi mojarad al-fiqh wa al-fatawi*. Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi Publishing House. [Text in Arabic][link]

واکاوی مفهوم‌شناسی کراهت در طلاق خلع از نگاه فقه و حقوق

محمد حسن‌زاده^{۱*}

چکیده	اطلاعات مقاله
	تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۴
زن و خانواده؛ اصلی مهم در نظام فقهی حقوقی اسلامی که آثار مؤثری بر اجتماع، آن را از دیگر موضوعات متناظر جدا ساخته است. در این میان فرآیند سلب علقه نکاح و یا همان طلاق با تمامی انحاء آن بیش‌تر از دیگر موضوعات این نحله مورد توجه است. در این مطالعه به دلیل ابتلاء فراوان جامعه و مراجعات قضایی بسیار در محاکم خانواده، طلاق خلع را مورد واکاوی ماهوی قرار گرفت. در میان آنچه که قابل تأمل است، معنای کراهت معتبر در آن، از سمت زوجه است. برخلاف تصور مشهور و نص کتب فقهی متأخر و نیز قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران، آنچه که مروی روایات و ادله استنباط احکام فقهی است، کراهت به معنای لغوی آن که مجرد تنفر زوجه از زوج است، نبوده و تنفر ناشی از عدم رعایت وظایف زناشویی و نیز عدم اقامه حدود الهی از جانب زوجه، مورد رأی و نظر است. از آنجا که واکاوی پیش‌رو دارای پیشینه پژوهشی غیرمؤثر مرتبط با موضوع خود است، جلوه‌هایی از پویایی و نوآوری فقه جعفری را به نظاره گذاشته و مسیر جدیدی را در رابطه با وضع و اصلاح قوانین مدنی پیرامون طلاق خلع ره‌گشایی کرده است.	نوع مقاله: پژوهشی اصیل واژگان کلیدی کراهت، خلع، طلاق، زوجین، طلاق خلع.

ارجاع به مقاله:

حسن‌زاده، محمد. (۱۴۰۳). واکاوی مفهوم‌شناسی کراهت در طلاق خلع از نگاه فقه و حقوق. *مطالعات زن و خانواده*، ۱۲(۳)، ۷۴-۹۲. DOI: 10.22051/jwfs.2024.44387.2999

^۱. دانشجوی دکتری فقه و حقوق اسلامی دانشگاه تهران و طلبه سطح چهار حوزه علمیه قم، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

mohamadhasanzadeh1375@gmail.com

مقدمه

پیوند زناشویی از شاخص‌ترین امور هر انسان در امتداد حیات وی به شمار رفته و نهاد خانواده بر پایه آن شکل گرفته است که می‌توان آن را اصلی‌ترین رکن اجتماع و بستر هنجارهای متنوع و زمینه‌ساز سعادت و شقاوت انسان‌ها دانست. از این رو، دین اسلام - که آئین کمال و تکامل بشر است^۱ (نحل، ۸۹، اسراء ۹)، نگاه ویژه‌ای بدان داشته و در ارتباط با وی، احکام و برنامه‌هایی تقنین کرده است. در مقام اهمیت آن نیز همین بس که در حدیثی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم این پیوند را موجب احراز نیمی از دین فرد مسلمان دانسته‌اند^۲ (مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۱۹/۱۰۰). با تمام این تفصیلات، مواقعی عوامل گوناگونی بروز ناسازگاری‌ها در نهاد خانواده را سبب شده و تداوم این پیوند را از زوجین سلب می‌کند، حتی گاهی باید آسایش را در پرتوی ازاله چنین پیوندی دانست. از آنجاکه دین اسلام مدعی برنامه‌ای در تمام ساحات انسانی است، برای چنین مهمی طرح‌هایی پیش‌بینی کرده است. دین در پرتو توصیه‌های خود احکامی در رهایی از این مصائب قرار داده که طلاق خلع یکی از آن‌هاست که برحسب اقتضاء، دربرگیرنده یکی از احکام خمسسه تکلیفیه است؛ حرام، واجب، مکروه و مستحب (البته طلاق خلع مباح که انجام و ترک آن برابر باشد دارای وجود خارجی نیست). در نتیجه اسلام راه‌هایی از چنین دشواری را در صور گوناگون بیان کرده تا فرضی که این امر به‌ظاهر ناصواب، به‌عنوان امری ممدوح از سوی شارع قرار گرفته است (شهید ثانی، ۱۴۱۲، ۲۳۲/۴).

در طلاق خلع، کراهت زوجه از زوج سبب تصحیح سلب ادامه‌ی نکاح شده و همین کراهت، به‌عنوان علت تامه در امر جدایی واقع می‌شود. حال دغدغه این است که از نگاه ادله فقهی حقوقی، ماهیت و معنای معتبر در کراهت چیست؟ هدف از این پژوهش وصول به دکرین فقهی حقوقی اسلام در طلاق خلع و پی‌بردن صحیح آن نظریه است. زیرا می‌توان در نتیجه اثبات مدعای این پژوهش و درک صحیح از معنای کراهت معتبر، در برابر بسیاری از ناعدالتی‌ها در محاکم اسلامی و تضییع حقوق اشخاص، ایستاد. این پژوهش با روش کتابخانه‌ای میسر شده و وصول به حل این موضوع نیز از این رهگذر است. هر چند که در موضوع خلع و علل مصححه آن پژوهش‌های فراوانی انجام گرفته است، اما

۱. «وَزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بُيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهَدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ». نحل: ۸۹.

۲. «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ». اسراء: ۹.

۳. وَ قَالَ صَلَّ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلِّمْ: مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أُعْطِيَ نِصْفَ الْعِبَادَةِ. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۰، ص ۲۱۹).

۴. ما، الأمالی للشيخ الطوسي بإسناد المجاشعي عن الصادق ع عن أبيه ع قال قال رسول الله ص مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَخْرَزَ نِصْفَ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النِّصْفِ الْبَاقِي. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۰، ص ۲۱۹).

باید توجه داشت که تا کنون پژوهشی پیرامون واکاوی مفهوم‌شناسی خلع و کراهت معتبر در آن رخ نداده است، بنابراین بدین جهت پژوهش پیش رو فاقد پیشینه مرتبط است. حال به برخی از سوابق اشاره و تغایر و نوآوری پژوهش پیش رو بیان می‌کنیم:

۱- مقاله علمی پژوهشی معیار تحقق کراهت زوجه از زوج در طلاق خلع (فتوحی و کیخا، ۱۴۰۱). در ارتباط با این مقاله باید بیان داشت که نگاه نگارندگان مقاله مذکور دارای غلبه حقوقی بوده و بررسی فروع فقهی آن به شکل استطرادی و در راستای احتیاجات قانونی انجام پذیرفته است. همچنین نگارندگان مقاله مذکور تمرکز خود را در این مقاله حول محور صوری و با حقیقی بودن شرط کراهت معتبر در طلاق خلع از سوی زوجه قرار داده‌اند و اشاره‌ای به کیفیت کراهت معتبر در اجرای طلاق خلع از جهت چگونگی معنای آن، نکرده‌اند. در حقیقت نگارندگان مقاله مذکور بر این باور هستند که زوجه علاوه بر ابراز کراهت لفظی خود هنگام تحقق طلاق خلع، از جهت باطنی و نفس‌الامری نیز باید از زوج کراهت داشته باشد و در غیر این شرایط تحقق طلاق خلع غیرممکن تصور شده و وی در فرض اصرار بر طلاق باید از دیگر انواع طلاق بهره‌برد حال باید توجه داشت که پژوهش پیش رو برخلاف آنچه که در مقاله مذکور گذشت، دارای غلبه فقهی بوده و به بررسی معنای کراهت معتبر در طلاق خلع از منظر منابع ادله احکام فقهی شریعت اسلام پرداخته است، در شرایطی که مقاله مذکور هیچ اشاره خاصی به کیفیت معتبر معنای کراهت در طلاق خلع نداشته و می‌توان این مقاله را (برخلاف دو پژوهش بعد) کامل خارج از پژوهش پیش رو دانست.

۲- مقاله علمی پژوهشی بررسی فقهی حقوقی نقش کراهت در طلاق خلع (قانع و موسوی، ۱۴۰۰). این مقاله به بررسی اثباتی کراهت در طلاق خلع پرداخته و همچون دیگر پژوهش‌ها معنای معتبر در کراهت را، مجرد تنفر زوجه از زوج اما با قید شدت می‌داند. در مقام نقد مقاله مذکور باید توجه داشت که علاوه بر نگاه جامع فقهی نگارندگان به اقوال فقهاء حول محور این موضوع، اما مستقیم به بررسی منابع ادله احکام فقهی شریعت اسلام در راستای وصول به کیفیت معتبر معنای کراهت در طلاق خلع نپرداخته است و صرفاً با قبول نظری از فقهاء متأخر، قائل به وجوب وجود کراهت شدید از سمت زوجه است و اشاره‌ای به عدم رعایت وظایف زناشویی و اجرای حدود الهی از سمت وی نمی‌کند. حال آنکه در ادامه پژوهش پیش رو خواهد آمد که علت غفلت بسیاری از فقهاء در موضوع مذکور و قبول معنای لغوی کراهت معتبر در طلاق خلع، تبعیت آنان از برداشت ناصواب مرحوم شیخ حرعاملی ذیل نقل روایات مربوط به طلاق خلع در قرن چهارم هجری قمری است. در نتیجه پژوهش پیش رو بر

خلاف مقاله مذکور به مجرد دیدگاه فقهاء پیرامون موضوع کراهت معبر در طلاق خلع اکتفا نکرده و خود به سراغ ادله استنباطی این موضوع رفته است.

۳- کتاب مختصر حقوق خانواده (صفایی و امامی، ۱۳۸۰). این کتاب نیز به پیروی از قوانین مدون در قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران معنای معتبر در کراهت را مجرد تنفر زوجه از زوج می‌داند. درحقیقت در این منبع پژوهشی در حوزه حقوق خانواده، به صرف اشاره به معنای لغوی کراهت در تحقق طلاق خلع اکتفا شده و از واکاوی پژوهشی در این زمینه خودداری شده است، اما بنابر پژوهش پیش رو، با بررسی منابع ادله احکام فقهی شریعت اسلام، کیفیت معنای کراهت معتبر در طلاق خلع مورد بررسی و کنکاو قرار گرفته و به مجرد دیدگاه اعتبار معنای لغوی آن بسنده نشده است. آنچه که از پژوهش‌های گذشته نمایان است، عدم بررسی تفصیلی کراهت معتبر در طلاق خلع و معنای مقصود آن از منظر روایات است، که این مهم خود از زوایای نوآوری پژوهش پیش رو است، چراکه بنابر رأی مختار، صرف تنفر زوجه از زوج معنای مورد نظر در منابع اصیل فقهی نبوده و این برداشت، صرفاً از تفسیر برخی محدثین همچون شیخ حرعاملی اقتباس شده است که به زودی بدان اشاره خواهد شد.

۲. مفهوم‌شناسی

کراهت: واژه کراهت مصدر، و از ماده «ک ر ه» اخذ شده است. کره دارای دو قرائت است که به فتح و ضم است. و در اصل به معنای عدم رضا، مشقت و شیء ناپسند است (ابن فارس، ۱۴۰۴: ۱۷۲/۵، جوهری، ۱۳۷۶: ۲۲۴۷/۶). در قول دیگری نیز مشهود است که در فرض اختلاف فتح و ضم تفاوت معنایی به وجود نمی‌آید (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۷۰۷). در نتیجه اصل معنای عسر و عدم رضایت در ماده کره مورد مناقشه در میان لغویین نیست؛ بلکه تفاوت معنایی محدود در معاجم وجود دارد که به اصل معنا خدشه ای وارد نمی‌کند. در نتیجه کراهت که از ماده ک ر ه اخذ شده است، به معنای مذکور دلالت می‌کند. در آیات قرآن کریم نیز مصادیقی از ماده ک ر ه به میان آمده. سوره احقاف از وضع حمل و مراقبت نوزاد به عنوان کراهت یاد کرده و آن را مذموم شمرده است (احقاف، ۱۵). و نیز سوره نساء که در آن زنان به اجبار ارث می‌برند، ماده ک ر ه به کار رفته است (نساء، ۱۹).

از آنچه بیان شد، می‌توان فهمید که کراهت حکایت است از مشقت، عملی ناپسند دارد زیرا مصدر آن نیز همین معنا را بیان می‌کند. از مصادیق ماده کره در آیات قرآن می‌شود به روشنی پی برد؛ مشقتی که در معنای ماده کره موجود است، مشقتی گذرا نیست، بلکه چون مراقبت و وضع حمل نوزاد، دارای

مشقتی طاقت فرسا است، در نتیجه ناپسندی و رنجی که در معنای ک ر ه وجود دارد با توجه به مصادیق آن در معاجم و آیات قرآن حاکی از نوعی مشقت نامعمول و عملی ناصواب است. در مفهوم شناسی ماده (ک ر ه) و (اکراه) آنچه که از قواعد فقهی روشن است، بحث تحمل طاقت فرسا است و غیر قابل - تحمل بودن که موجبات عسر و حرج را فراهم می آورد. در واقع به مجرد وجود تنفر معنای ماده (ک ر ه) صدق نکرده و با رعایت عرف در ازمنه مختلف، هر آنچه که موجب عسر و حرج معتد به و قابل اعتنا باشد را می توان ذیل موضوع کراهت دانست (بجنوری، ۱۳۷۸: ۲۴۷).

خلع: واژه خلع اسم مصدر از ماده خلع - مفتوح - است، که به معنای نزع بیان شده است. در حقیقت اگر شخصی لباس را از تن درآورد گفته می شود که او لباس خود را خلع کرده است (زهری، ۱۴۲۱: ۱۱۴/۱، ابن درید، ۱۹۸۸: ۶۱۳/۱). در اصطلاح فقهی شیعه، طلاق خلع به طلاقى گویند که در آن زوجه در عوض مال و فدیة ای به زوج، شوهر او را طلاق می دهد (شهید ثانی، ۱۴۱۲: ۱۶۳/۲). در نتیجه خلع را از جهت لغوی به نزع گویند، و در اصطلاح فقهی به معنای طلاقى است که در آن زوجه به شوهر مالی داده تا شوهر او را طلاق دهد (توجه به این نکته ضروری است که منظور از طلاق مذکور، معنای اعم آن که عبارت است از سبب انحلال مورد نظر است و در حقیقت، پژوهش پیش رو در مقام اثبات استقلال خلع از طلاق به معنای خاص و یا وابستگی آن به عنوان فردی از کلیت طلاق به معنای خاص نیست). در نهایت خلع استعاره از درآوردن لباس است. از آن جهت که به بیان قرآن کریم، همسران لباس یکدیگر هستند، در این طلاق که زوج، زوجه را از خود جدا می سازد این عمل را طلاق خلع نامیدند.

۱-۲. مفهوم کراهت در طلاق خلع از نگاه قرآن کریم و روایات: قرآن کریم در تعبیر احکام طلاق می فرماید: «به هنگام طلاق نباید که مرد هر آنچه از مهریه و مال به زن داده را در عوض طلاق دادن او بازستاند». اما در ادامه آیه فقط در یک فرض گرفتن عوض را در طلاق جایز دانسته و می فرماید: «مگر آنجا که خوف از آن باشد که حدود دین خداوند رعایت نشود» (بقره، ۲۲۹). در اصطلاح فقهی، آن طلاقى که با قید گرفتن از دیگر طلاق ها استثناء شده است، طلاق خلع نامیده می شود. در حقیقت استثناء شدن آن به علت خوف از عدم اقامه حدود الهی در زندگی زناشویی آمده است (شهید ثانی، ۱۴۱۲). به بیان دیگر یگانه دلیل قبول طلاق خلع، ترس از عدم اقامه حدود الهی در دوران زناشویی است. در همین راستا، مرحوم طبرسی در تفسیر خود، ذیل آیه مذکور روایتی آورده که عدم اقامه حدود الهی این است که زوجه به زوج گوید: «به خدا سوگند به تو وفادار نبوده، امر تو را اطاعت نخواهم کرد

و به سبب تو غسل جنابت انجام نمی‌دهم - کنایه از این که در بالین وی نمی‌خوابد (طبرسی، ۱۳۷۵، طباطبایی، ۱۳۹۰ و قمی، ۱۳۶۳). با عنایت به آنچه که از کتاب و سنت آمده، دوری جستن و عدم اقامه حدود الهی از سمت زوجه در دوران زناشویی، علت طلاق خلع است. همچنین بیان شد که در قرآن کریم تعبیری از اشتراط کراهت در طلاق خلع به میان نیامده است. در حقیقت می‌توان گفت مطابق رأی قرآن کریم، ماهیت کراهت در طلاق خلع، عدم اقامه حدود الهی از طرف زوجه در زندگی زناشویی است. همانند عدم اطاعت زوجه از زوج در اوامر و نواهی شرعی و عدم وفاداری وی به زوج و عدم تمکین از هم‌بستری با او که همگی نشان از عدم رعایت حدود الهی در دوران زناشویی دارد چنان که این مورد را می‌توان به عنوان ماهیت کراهت و تنها دلیل مستنبط از آیات الهی در شکل‌گیری طلاق خلع دانست. آنچه که در بیان فقهای امامیه از ماهیت کراهت به عنوان شرط طلاق خلع بیان شده است، همان معنای مستنبط اخیر خواهد بود. زیرا در قرآن کریم کراهت در ارتباط با علیت طلاق خلع بیان نشده و از رهگذر همین فرض دریافت می‌شود که کراهت، منصوب به جعل فقها در سبب خاص مذکور در قرآن کریم است.

۲-۲. ماهیت کراهت در احادیث: در احادیث منقول از معصومین علیهم السلام، در موارد متعددی در ارتباط با شرایط و ماهیت طلاق خلع سخن به میان آمده است. در کتاب وسایل الشیعه به تألیف شیخ حر عاملی، احادیث مرتبط با طلاق خلع، با عنوان باب کراهت زوجه از زوج گردآوری شده است. وی در بیان علت طلاق خلع، عدم رعایت حقوق زناشویی را وارد در کراهت دانسته و واژه کراهت را برای مصادیق آن جعل کرده، که این مطلب نشان‌دهنده آن است که واژه کراهت معنای جدیدی به خود گرفته است (شیخ حر عاملی، ۱۴۰۹: ۲۷۹/۲۲). در نتیجه علاوه بر معنای لغوی نفرت، عدم رعایت حقوق زناشویی نیز در مفهوم کراهت راه پیدا کرده و هر دو مفهوم به عنوان ماهیت کراهت به کار گرفته شده است. ولی با تفحص در احادیث ائمه علیهم السلام و تصریح آن در تعریف ملاک طلاق خلع، مشخص است که در سخن ایشان، لشتراط کراهت و تنفر به عنوان شرطی از شرطهای طلاق خلع بکار نرفته، و فقط شرط عدم رعایت حقوق زناشویی مراد وی بوده است. بنابراین برای اثبات این مدعی، به برخی از احادیث این باب استناد داده می‌شود.

۲-۲-۱. حدیث یک و دو: از امام باقر علیه السلام به سند صحیح که راویان هر دو حدیث از بزرگان هستند، روایت شده: اگر زوجه به زوج خود گوید که دیگر حاضر به اطاعت و همراهی وی نیست، برای زوج آن مالی که از زوجه می‌گیرد حلال بوده، و رجوعی برای زوج در این نوع جدایی نیست [و

طلاق بائن است] و (شیخ حرعاملی، ۱۴۰۹: ۲۷۹/۲۲، طوسی، ۱۴۰۷: ۹۷/۸ و ۱۳۹۰: ۳۱۶/۳). در این حدیث لفظ کراهت وجود نداشته و یگانه شرط طلاق خلع در این حدیث، عدم ملاحظه حقوق زناشویی بواسطه ی زوجه است. معصوم علیه السلام این سازگاری نکردن زوجه با زوج را مجوز صحت طلاق خلع دانسته و آنچه به عوض از سمت زوجه به زوج پرداخت می شود را برای وی حلال می داند. نیز با اجرای طلاق خلع، زوج حق رجوع به زوجه خود را نخواهد داشت و طلاق وی طلاق باین به حساب خواهد آمد. استظهار عرفی بدین شکل است که اگر عدم سازگاری زوجه با زوج به عدم رعایت حقوق زناشویی زوج و زوجه نائل آید، طلاق خلع نیز جایز می شود، و بنابراین ماهیت کراهت در این شرط خاص خلاصه است.

۲-۲-۲. حدیث سه: در حدیث صحیح دیگری به روایت سماعة بن مهران حضرمی کوفی (از اصحاب اجماع) این گونه روایت شده است، شخصی از امام صادق علیه السلام سؤال می پرسد که چه لفظی باعث طلاق خلع می شود و زوج در برابر طلاق زن از وی می تواند اخذ عوض کند؟ امام صادق علیه السلام در جواب می فرماید: «اگر زوجه به زوج گوید من در آن حقوقی که رعایت آن ها را در برابر تو از من خواسته اطاعت نمی کنیم، در این فرض هر آنچه یافت که به عنوان عوض از زوجه اخذ کند تا طلاقش دهد، برای وی مباح است» (شیخ حرعاملی، ۱۴۰۹: ۲۷۹/۲۲، طوسی، ۱۳۹۰: ۳۱۶/۳ و طوسی، ۱۴۰۷: ۹۷/۸).

در این روایت نیز امام علیه السلام از واژه کراهت سخنی به میان نیاورده است و بر اساس استظهار عرفی از این حدیث، می توان همچون احادیث یک و دو، ماهیت و مصداق کراهت در طلاق خلع را در عدم رعایت حقوق زناشویی منحصر دانست. زیرا امام علیه السلام در این حدیث عدم رعایت حقوق زناشویی را دلیل جواز طلاق خلع به شمار آورده است.

۲-۲-۳. حدیث چهار: در روایتی از ابن ابی عمیر (از اصحاب اجماع) نقل شده است که امام صادق علیه السلام در تعریف طلاق خلع بیان دارند: حلال نیست و زوج نمی تواند در برابر اخذ فدیة زوجه مختلعه را طلاق دهد، مادامی که زوجه به زوج گوید: «به خدا سوگند به تو وفادار نبوده، امر تو را اطاعت نمی نمایم و به خاطر تو غسل جنابت انجام نمی دهم و حتما به فراش تو پایبند نبوده و به فراشی دیگر پایبند خواهم بود، دیگر به اجازه تو مقید نخواهم بود». در ادامه امام علیه السلام می فرماید: «اگر زوجه به زوج چنین گوید، بر زوج حلال است که در برابر اخذ مال، وی را طلاق دهد» (شیخ حرعاملی، ۱۴۰۹: ۲۷۹/۲۲، کلینی، ۱۴۰۷: ۱۳۹/۶). در این حدیث نیز همچون روایتی که قبل، امام علیه السلام

در توضیح ساختار طلاق خلع، عدم اطاعت و نیز عدم رعایت حقوق زناشویی توسط زوجه را علت طلاق خلع به حساب آورده و جواز آن را برای شوهر ثابت می‌کند. در نتیجه با تفحص و استظهار عرفی از منابع استنباطی چنین نمایان است؛ کراهت به معنای تنفر و مشقت در طلاق خلع شرط نبوده، بلکه تنها موضوعی که در قرآن و حدیث برای علیت طلاق خلع بدان اشاره شده، عدم رعایت حقوق زناشویی به واسطه زوجه است. بنابراین، قطعاً می‌توان بیان داشت؛ فقط در فرض عدم رعایت حقوق زناشویی به واسطه زوجه و دوری وی از زوج خود، حلیت طلاق خلع برای زوج ثابت خواهد بود. در غیر این فرض، نمی‌توان مجرد کراهت را بدون در نظر گرفتن شرط مذکور، معجز طلاق خلع دانست. بدین دلیل که در این فرض در صحت سببیت چنین طلاق شک شده، و با عنایت به قاعده استصحاب، زوجیت به بقاء خود ادامه خواهد داد.

۳. کراهت در نگاه فقیهان

با تفحص در کلام فقهای امامیه، به بیان‌های گوناگونی در بیان شروط مواجه هستیم: بیان نخست) واژه کراهت به عنوان لفظی در موضوع ماهیت طلاق خلع قرار داشته باشد، نبوده و در حقیقت به عدم رعایت حقوق زناشویی بواسطه زوجه مشیر است. در بیان دو) در واژه کراهت هیچ بیانی از عدم رعایت حقوق زناشویی وجود نداشته. بیان سه) جدای از بیان واژه کراهت، اشتراط عدم رعایت حقوق زناشویی نیز وجود دارد. در حقیقت برخی از فقیهان که واژه کراهت را برای مستنبط خودشان از دلیل‌های فقهی به عنوان ماهیت طلاق خلع جعل کرده‌اند، چنانچه هدف ایشان از مفهوم واژه کراهت، عدم رعایت حقوق زناشویی بواسطه زوجه باشد و نیز واژه کراهت را بدین شکل مراد خود داشته‌اند، رأی آنان صواب خواهد بود، اما اگر فقط واژه کراهت را به معنای لغوی داشته باشند، نمی‌توان رأی آنان را ثابت دانست. در حقیقت، استظهار از ظاهر سخن فقیهانی که از واژه کراهت بهره جسته‌اند، رأی را فقط به معنای لغوی منصرف ساخته و آنچنان که در مکتوبات ایشان نمایان است، نظر آنها مشعر به معنای لغوی واژه کراهت است، و عدم رعایت حقوق زناشویی بواسطه زوجه با وجود اینکه در کتاب و سنت نیز آمده است، خارج از نظر آنان است. حال برای فهم مناسب هر سه بیان بالا، شیوه هریک را در ادامه مشاهده می‌کنند:

۱-۳. بیان نخست: بیان نخست برای فقهایی است که اصلاً واژه کراهت را در عنوان طلاق خلع

ذکر نکرده، و فقط تعبیرات قرآن و روایات را در رأی خود آورده، و توجهی به واژه کراهت نداشته‌اند. در کتاب مقنع (ابن بابویه، ۱۴۱۵: ۳۴۸) ابن بابویه بیانی از واژه کراهت به میان نیاورده است، در حقیقت

منحصراً به بیان آنچه مصادیق عدم رعایت حقوق زناشویی بواسطه زوجه که کتاب و حدیث آمده، اکتفا کرده و توجهی به واژه کراهت نداشته‌است.

در الکافی فی الفقه نیز ابو صلاح حلبی واژه کراهت را ذکر نکرده و تنها بیان داشته اگر اقامه حدود الهی و رعایت حقوق زناشویی به واسطه زوجه محقق نشود، زوج می‌تواند زوجه خود را طلاق خلع دهد. در واقع این نشانگر این است که ایشان توجهی به واژه کراهت نداشته و یگانه دلیل صحت طلاق خلع را، عدم رعایت حقوق زناشویی دانسته است (حلبی ابوالصلاح، ۱۴۱۶: ۳۰۷). در النهایه نیز شیخ طوسی در ارتباط با شرط طلاق خلع این‌گونه بیان کرده است که هنگامی که زوجه به زوج گوید حقوق زناشویی را در برابر تو انجام نمی‌دهم و موارد آن را همانند عدم اطاعت از اوامر زوج، نبود آمیزش و عدم تقید به فراش زوج و مانند آن را بیان کند، خلع واجب و شوهر باید او را طلاق دهد. پس زمانی که او را طلاق خلع دهد، از نوع طلاق باین محسوب می‌شود (طوسی، ۱۴۰۰: ۵۲۹). پس در سخنان فقره اخیر نیز به لفظ کراهت در علل جواز طلاق خلع اشاره‌ای نشده، و تنها عدم رعایت حقوق زناشویی مورد نظر مصنف قرار گرفته‌است.

۲-۳. بیان دو: بیان دو، فقط لفظ کراهت بیان شده و شرط دیگری در جواز طلاق خلع در میان نیست. بنابراین با ارائه واژه کراهت توسط فقیهان و به دلیل وجود صناعت اصولی اصالة الظهور و عدم تقدیر، چنین قابل فهم است که همان معنای لغوی لفظ کراهت، به عنوان هدف آنها در سؤال از ماهیت طلاق خلع لحاظ شده است. بنابراین هر زمان هدف فقها از بیان واژه کراهت در بیان عدم رعایت حقوق زناشویی به واسطه زوجه و تباعد وی از زوج باشد، نظر آنان صحیح است، و الا با عنایت به صراحت کتاب و حدیث در ارتباط شرط جواز طلاق خلع، مقصود آنان مورد خدشه و خواهد بود. در تداوم قول ایشان می‌آید. شهیدین بیان دارند که طلاق خلع فقط در یک فرض صحیح است و آن این است که کراهت از سمت زوجه باشد (شهید اول و شهید ثانی، ۱۴۱۲: ۱۶۵/۲، شهید ثانی، ۱۴۱۱: ۳۷۵/۹، شهید اول، ۱۴۲۱: ۵۰/۱ و شهید اول، ۱۴۱۷: ۲۲۱/۳). در نگاه نخست از ظاهر بیان شهیدین رحمهما الله چنین است که مرادشان از کراهت، معنای لغوی کراهت زوجه از زوج بوده و نیز دو اصل اصالة الظهور و عدم تقدیر در این استظهار از کلام این دو یاری رسانده‌است، اما ممکن است که مراد شهیدین از عنوان لفظ کراهت، عدم رعایت حقوق زناشویی باشد و در حقیقت شهیدین از آن، تعبیر به کراهت کرده‌اند.

محمدحسن نجفی نیز در تأیید قول علامه حلی، کراهت را در جواز طلاق خلع مورد شرط می‌داند (نجفی، ۱۴۲۱: ۷/۱۷). در نهایت تمام آنچه که به تفصیل در ارتباط با نظر شهیدین آمد، در ارتباط با صاحب جواهر نیز صدق خواهد کرد. توجه به این نکته نیز ضروری است که هر چند در اکثر موارد عدم رعایت حقوق زناشویی از کراهت فرد نشأت می‌گیرد اما اگر توجیهی که در ارتباط با دیگر فقیهان گذشت، محقق نباشد و واژه کراهت به معنای لغوی مورد رأی باشد، نمی‌توان این نظر را صحیح دانست. زیرا ملاک آن به صراحت در ادله آمده، و ثابت است که احکام توقیفی بوده و نمی‌توان در آنها دخالتی داشت. ابن ادریس نیز بیان دارد که واژه کراهت را در طلاق خلع مداخلیت داشته، که البته هیچ تبیینی نسبت به غرض خود از بیان واژه کراهت ارائه نداده که این مهم خود بیانگر این است که استظهار وی از کلام فقها، معنای لغوی کراهت است (ابن ادریس، ۱۳۸۷: ۵۱۳/۱۱). در این میان، امام خمینی نیز در ارتباط با طلاق خلع، کراهت زوجه را شرط می‌داند. وی در تحریر الوسیله کراهت را شرط دانسته، بدون آنکه به شرطی همچون عدم رعایت حقوق زناشویی به واسطه زوجه اشاره‌ای کنند (خمینی، ۱۳۹۲: ۲۵/۲). نظر امام خمینی در فرض قبول قول لغوی از کراهت و نبود شرطی دیگر، نظر صحیحی نیست. زیرا در دلایل مذکور مکرراً از دیگر شروط سخن به میان آمده است. در نتیجه، اگر منظور امام خمینی عدم رعایت حقوق زناشویی به واسطه زوجه باشد و از آن تعبیر به کراهت بیان کرده باشند، نظر ایشان صحیح خواهد بود.

۳-۳. بیان سه: در نگاه بیان سوم از فقها واژه کراهت بیان شده، اما علاوه بر اشتراط کراهت زوجه، شرط عدم رعایت حقوق زناشویی توسط زوجه نیز عنوان گشته است. با مروری گذرا از این دسته از فقیهان، در نگاه نخست این موضوع چنین به ذهن خطور می‌کند که مفهوم واژه کراهت یک شرط در طلاق خلع بوده و عدم رعایت حقوق زناشویی توسط زوجه، شرطی دیگر به حساب می‌آید. اما با کمی تأمل می‌توان فهمید که در نظر این فقیهان، کراهت مترادف به عنوان تعبیری دیگر از همان شرط عدم رعایت حقوق زناشویی توسط زوجه بوده، بنابراین در کلام آنها کراهت در معنای لغوی آن که انزجار باشد نخواهد بود. بلکه منظور، کراهتی است که عدم رعایت حقوق زناشویی توسط زوجه را به دنبال داشته باشد. شیخ مفید (مفید، ۱۴۱۰: ۵۲۸) نیز چنین از ادله استنباط کرده‌اند. شیخ طوسی نیز در خلاف در ادله این باب چنین بیان دارد که در ابتدا نبود سازگاری زوجه و زوج شرط بوده، اما در این فرض نمی‌توان به تنهایی طلاق خلع جاری کرد. در حقیقت شرط دیگری نیز مورد نظر است که عبارت است از اینکه زوجه حقوق زوج خود را رعایت ننموده و در حقیقت، زوجه از زوج خود عصیان و سرپیچی

کند که در فرض تحقق این دو شرط، طلاق خلع صحیح خواهد بود (طوسی، ۱۴۰۷: ۳۲۱/۴). همچنین سَلَّار دیلمی نیز همین تفسیر مذکور را در بیان ماهیت کراهت بیان داشته‌است. بنابراین وی کراهت را نگاه نخست شرط طلاق خلع و در ادامه، نافرمانی زوجه را شرط می‌داند. در حقیقت سَلَّار دیلمی کراهت ملازم با عصیان را در قالب یک شرط می‌داند (سَلَّار دیلمی، ۱۴۰۴).

در بررسی و مذاقّه از قول فقها در باب ماهیت کراهت در طلاق خلع می‌توان چنین عرضه داشت که قول دسته نخیت از فقها که عدم رعایت حقوق توسط زوجه را شرط دانسته‌اند مطابق ادله بوده‌است. اما قول دسته دو که تنها به لفظ کراهت اکتفا کرده، و همچنین دسته سوم که در کنار لفظ کراهت، شرط عدم رعایت حقوق را نیز ذکر کرده‌اند، باید در کلام ایشان قائل به توجیه شد، و در تبیین عبارات ایشان چنین گفت که غرض این فقها از بیان کراهت، همان عدم رعایت حقوق زناشویی توسط زوجه است که ایشان لفظ کراهت را برای آن جعل کرده‌اند. از این رو اگر کلام ایشان آنچنان که گذشت توجیه نشود، با توجیه به صراحت ادله در بیان عدم رعایت حقوق، نمی‌توان صحت قول این طایفه را درباره شرط طلاق خلع، قولی صواب و خالی از اشکال دانست. با این اوصاف، باید کلام ایشان را آنچنان که در ادله آمده فهم کرد و دانست که به صرف وجود کراهت، طلاق خلع جاری و محقق نشده‌است. همین طور وقتی که در تحقق اصل چنین طلاق شک کنیم، مجرای قاعده استصحاب بوده و حکم به بقای نکاح می‌شود.

۴. ماهیت کراهت در نظر حقوق دانان و آراء محاکم قضایی

حقوق دانان بنابر ماده ۱۱۴۶ قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران به واکاوی ماهیت کراهت در طلاق خلع پرداخته، و در این رابطه به بیان نظرات مختلفی قائل گردیده‌اند. حال برای بررسی بیشتر، به ذکر این ماده قانونی پرداخته و به برداشت برخی از حقوق دانان پرداخته می‌شود. در قانون حقوق مدنی جمهوری اسلامی و در ماده ۱۱۴۶، قانون‌گذار کراهت زوجه را اصلی‌ترین رکن در طلاق خلع می‌داند. برخی حقوق دانان در بیان ماهیت کراهت در مطابق نص قانون چنین بیان دارند: بنابر صریح ماده، طلاق خلع هنگامی محقق می‌شود که زوجه از زوج کراهت داشته و برای رهایی خود مالی به زوج پرداخت کند تا بدین ترتیب زوج وی را طلاق دهد. در کراهتی که سبب بذل مال از سمت زوجه برای اخذ طلاق می‌شود، فرقی نیست که کراهت زوجه از خصوصیات طبیعت زوج، همانند قباحت منظر، سوء خلق و نقض بعضی اعضاء باشد، یا اینکه ناشی از عوارض خارجی، همانند داشتن همسر دیگر، عدم ایفاء زوج به بعض حقوق واجبه زوجه باشد و یا اینکه زوجه از حیات زناشویی خسته و بخواهد

آزادشود. در حقیقت هرگاه زوجه از زوج خود کراهت نداشته، اما چون زوج وی را آزار می‌دهد، همچون فحاشی و ضرب و زوج بدین دلیل برای رهایی خود و حفظ آبرو، مالی به زوج می‌دهد تا طلاق واقع شود، طلاق مزبور خلع نبوده و زوج مستحق مال نمی‌شود و باید آن را به زوجه رد کند (امامی، ۱۳۹۱: ۶۲/۵ و محقق داماد، ۱۳۸۴: ۴۲۳). در هر حال ملاحظه شد، برخی از حقوق‌دانان ماهیت کراهت را به معنای لغوی دانسته، و تنها معنای لغوی را مراد قانون می‌دانند و اشاره‌ای به عدم رعایت حقوق زن‌اشوبی از سمت زوجه نمی‌کنند.

در ادامه، برخی دیگر نیز معنای لغوی کراهت را به عنوان ماهیت کراهت در طلاق خلع مورد قبول قرار داده و در تعریف آن بیان داشته‌اند: طلاق خلع به فرضی اطلاق می‌شود که زوجه از زوج دارای تنفر بوده و مالی به عنوان فدیة به وی بذل می‌کند، و در عوض آن طلاق می‌گیرد. در این فرض، جدایی مسبب طلاقی است که به شکل مقید و در عوض فدیة انجام شده است (کاتوزیان، ۱۳۹۴: ۱/۳۹۵). در این بیان نیز همچون نظر قبل، تنفر علت تامه در سبب طلاق خلع فرض شد، به صورتی که در فرض نبود چنین سببی طلاق خلع محقق نمی‌شود.

در نتیجه‌گیری از نظرات حقوق‌دانان می‌توان عرضه داشت که فهم ایشان از ماهیت کراهت در طلاق خلع، در حقیقت معنای لغوی کراهت است که تنفر زوجه از زوج است و این موضوع محلی برای توجیه کلام ایشان باقی نمی‌گذارد چرا که این مطلب به صراحت و روشنی از توضیح ایشان از ماهیت کراهت استفاده می‌شود.

در همین راستا، آنچه که آراء محاکم قضایی نظام حقوق خانواده جمهوری اسلامی ایران نیز در سامانه ملی آراء قضایی روشن است؛ پیروی آراء محاکم قضایی براساس نظر حقوق‌دانان پیرامون معنای کراهت در طلاق خلع است، که باید توجه کرد که تمامی آراء صادره براساس ماده ۱۱۴۶ قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران است. در حقیقت رژیم قضایی کشور نیز آنچه را که در راستای صدور احکام قضایی خود در ارتباط با کراهت معتبر در طلاق خلع در نظر دارد صرف معنای لغوی کراهت پنداشته و نیز از دیگر قوانین مدنی مبنی بر حمل الفاظ بر معانی عرفیه، صرف تنفر زوجه از زوج بر خواهد آمد. حال آنکه بنابر ادله استنباطی احکام شریعت، کراهت معتبر در طلاق خلع، مجرد تنفر و انزجار زوجه از زوج خود نبوده و معنایی تأسیسی مورد نظر شریعت است. در نمونه ای از آراء قضایی پیرامون صدور حکم طلاق خلع آمده است: «با عنایت به ماده ۱۱۴۶ و اظهار انزجار از سمت ی.ن زوجه آقای ن.و، و توافق بر پرداخت عوض مورد قبول طرفین، حکم طلاق خلع صادر می‌شود». همچون رأی مذکور، آراء

غیر قابل احصائی با همین رویه موجود قضایی مشاهده می‌شود که رژیم قضایی بدون در نظر گرفتن معنای خاصی از کراهت معتبر در تحقق طلاق خلع، به مجرد اظهار انزجار از طرف زوجه به نسبت زوج خود، حکم به طلاق خلع وی را در برابر عوض معلوم صادر می‌کنند».

این فرض با رجوع به آراء صادره به درستی روشن است و به آسودگی پی برده می‌شود که تفسیر مورد نظر در محاکم قضایی به پیروی از قانون مدنی ایران و تبیین تفاسیر حقوق دانان، معنای لغوی کراهت که شامل انزجار، تنفر، نبود علاقه و در مراتبی عدم تحمل زوجه نسبت به زوج است، که به عنوان مثال به تعدادی از آراء قضایی اشاره می‌شود که با توجه به کثرت آراء یکسان در این موضوع به رویه‌ای قضایی پیرامون معنای کراهت در طلاق خلع نائل می‌آییم. حال باید توجه داشت که در جهت رعایت اختصار به بیان شماره دادنامه این آرا اکتفا می‌شود ۹۳۰۹۹۸۲۵۱۵۱۰۰۹۱۴، ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۲۶۰۰۹۷۳، ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۲۶۰۱۹۷۷، ۹۴۰۹۹۷۰۹۰۸۳۰۰۲۴۱، ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۳۰۰۰۸۷۱، ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۲۶۰۰۸۷۱. در نتیجه باید بیان داشت که در هیچ یک از آراء مورد بررسی واقع شده، کراهت به معنای عدم رعایت حقوق زناشویی و حدود الهی از طرف زوجه مورد قبول واقع نشده و مراتب بسیار پایین‌تر از معنای مورد قبول روایات همچون مجرد انزجار و تنفر، موجب صدور حکم طلاق خلع از طرف قضات دادگاه‌های خانواده شده است.

۵. نتیجه‌گیری

آنچه گذشت، نمایان این موضوع است که بر خلاف تصور رایج و مشهور در فقه و حقوق؛ معنای لغوی واژه کراهت در هیچ کدام از ادله استنباطی کتاب و حدیث به عنوان شرطیت در طلاق خلع ذکر نشده و این اشتباه تنها برداشت شخصی و ناصواب شیخ حرعاملی در ذیل بیان روایات حول محور طلاق خلع است. در حقیقت نگاه کلی ادله استنباط احکام شریعت، بر اعتبار کراهت زوجه از زوج بر اساس عدم اقامه حدود الهی و نیز عدم رعایت حقوق زناشویی به واسطه زوجه در تحقق طلاق خلع است. حال در این میان، رأی آن دسته از فقیهان که مجرد کراهت بر اساس معنای لغوی را از اسباب تحقق طلاق خلع عنوان کرده‌اند، به مفهوم عدم رعایت حقوق زناشویی به واسطه زوجه نقل داده شده و منصرف می‌شود تا بدین وسیله با جملگی ادله استنباط احکام شریعت هم‌خوانی داشته باشد. نیز از تفسیر حقوق دانان نمایان است که برداشت معنای لغوی و مجرد تنفر و انزجار زوجه از زوج از لفظ کراهت در طلاق خلع، خلاف صریح ادله استنباط احکام شریعت به شمار می‌آید، و با قبول چنین معنایی دچار خطا شده‌اند.

زیرا آنچه که از کتاب و سنت مورد اعتبار واقع شده است؛ کراهت به معنای عدم اقامه حدود الهی و عدم رعایت حقوق زناشویی به واسطه زوجه است. در نتیجه، به مجرد نظر حقوق دانان، چنین طلاق از نظر شرع تحقق نیافته و جاری نیست. در نهایت، با عنایت به ادله متقن فقه محقق امامیه، پیشنهاد می شود که بایستی در ماهیت کراهت در طلاق خلع، تغییر نگاه انجام شده و در این امتداد، قانون مدنی جمهوری اسلامی نیز مورد اصلاح واقع قرار گیرد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش: کلیه مراحل انجام شده در مطالعه مطابق با بیانیه هلسینکی ۱۹۶۴ و اصلاحات بعدی آن یا استانداردهای اخلاقی است.

حمایت مالی: مطالعه پیش رو از هیچ سازمانی حمایت نشده است.

سهم نویسندگان: در این مقاله محمد حسن زاده نویسنده مسئول است.

تضاد منافع: این پژوهش به طور مستقیم و غیر مستقیم دارای تعارض منافع نیست.

قدردانی: از تمامی مؤثران قدردانی به عمل می آید.

دسترسی به داده ها: به دلیل نوع و روش پژوهش مورد استفاده، هیچ داده ای در طول این مطالعه تولید یا تجزیه و تحلیل نشد.

منابع

- ابن ادریس، محمد بن احمد (۱۳۸۷ش). موسوعه ابن ادریس الحلی. جلد یازدهم، قم: انتشارات دلیل ما.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۵ق). المقتنع. قم: نشر پیام امام هادی علیه السلام.
- ابن فارس، ابوالحسن احمد بن فارس (۱۴۰۴ق). معجم مقانیس اللغة. جلد دوم، قم: نشر مکتب الاعلام الاسلامی. [لینک]
- ابن درید، محمد بن حسن (۱۹۸۸م). جمهرة اللغة. جلد دوم، بیروت: نشر دار العلم للملایین. [لینک]
- ابوالصلاح حلبی، تقی بن نجم (۱۴۱۶ق). الکافی فی الفقه. جلد پنجم، اصفهان: نشر مکتبه الإمام امیرالمؤمنین علی علیه السلام.
- قانع، احمدعلی، موسوی، احمدرضا (۱۴۰۰). بررسی فقهی حقوقی نقش کراهت در طلاق خلع، مجله علمی پژوهشی مطالعات زن و خانواده دانشگاه ادیان و مذاهب اسلامی، ۵ (۱۳)، ۱۲۱-۱۰۵ [لینک]
- امامی، سیدحسن (۱۳۹۱ش). حقوق مدنی. جلد پنجم، تهران: انتشارات اسلامی.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۳۷۶ق). الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیة. جلد ششم، بیروت: نشر دارالعلم للملایین.
- خمینی، روح الله (۱۳۹۲ش). تحریر الوسیلة. جلد دوم، تهران: انتشارات مؤسسة تنظیم و نشر آثار الإمام الخمینی قدس سره.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). مفردات ألفاظ القرآن. جلد سوم، بیروت: نشر دار القلم. [لینک]
- سالار دیلمی، حمزه بن عبدالعزیز (۱۴۰۴ق). المراسم فی فقه الامامی. تحقیق محمود بستانی. جلد یکم، قم: منشورات الحرمین. [لینک]
- شهید اول، محمدابن مکی (۱۴۲۱ق). القواعد و الفوائد. جلد یکم، قم: «نشرکتاب فروشی مفید».
- شهید اول، محمد بن مکی (۱۴۱۷). غایه المراد فی شرح نکت الارشاد. جلد یازدهم، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۱ق). مسالک الافهام الی تنقیح شرائع الإسلام. جلد نهم، بیروت: موسسه معارف الاسلامیه. [لینک]
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۲ق). الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة. جلد دوم، قم: نشر ناب ماندگار. [لینک]
- شیخ حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعة. جلد بیست و دوم، قم: نشر موسسه آل البيت. [لینک]
- صاحب جواهر، محمدحسن بن باقر (۱۴۲۱ق). جواهر الکلام. جلد هفدهم، قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی.

- صفایی، سید حسین، امامی، اسدالله، (۱۳۸۷). مختصر حقوق خانواده. جلد یکم، تهران: انتشارات حقوقی میزان.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰ق). المیزان فی تفسیر القرآن. جلد دوم، لبنان: نشر مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲ش). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. جلد دوم، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
- طریحی، فخر الدین بن محمد (۱۳۷۵ش). مجمع البحرین. جلد ششم، تهران: انتشارات مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ق). الخلاف. جلد دوم، قم: انتشارات موسسه النشر الاسلامی. [لینک]
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۰ق). النهایة فی مجرد الفقه و الفتاوی. بیروت: نشر دار الکتاب العربی. [لینک]
- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۹۰ق). الاستبصار. جلد سوم، تهران: نشر دارالکتب الإسلامیة. [لینک]
- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۹۰ق). تهذیب الأحکام. جلد هشتم، تهران: نشر دارالکتب الإسلامیة. [لینک]
- فتوحی، کیخا، عبدالله، محمدرضا (۱۴۰۱). معیار تحقق کراهت از زوج در طلاق خلع. مجله جامعه المصطفی، ۲۹:۴۵:۲۰۹
- [لینک]
- قیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ق). المصباح المنیر فی غریب شرح الکبیر. ج ۲، قم: نشر مؤسسه دار الهمزة.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۴ش). دوره حقوق مدنی خانواده. جلد یکم، تهران: نشر شرکت سهامی انتشار.
- مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار. جلد صدم، بیروت: نشر دار إحياء التراث العربی. [لینک]
- محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ق). شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام. قم: انتشارات اسماعیلیان. [لینک]
- محقق داماد، مصطفی (۱۳۸۴ش). بررسی فقهی حقوق خانواده. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
- مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۰ق). المقتعة. قم: مؤسسة النشر الإسلامی.

References

- Ameli Hor, M.(1988). *Wasael al-Shiite*. Volume 22, Qom: Publication of Al El Bayt Institute. [Text in Arabic][link]
- Emami, S.H. (2013). *Civil Rights*. The fifth volume, Tehran: Islamiya Publications.[Text in persian]
- Fayyumi, Ahmad bin Muhammad (1993). *Al-Mesbah al-Munir fi Gharib Sharh al-Kabir*. Vol. 2, Qom: Dar Al-Hijrah Publishing House.
- Fotuhi, K., Abdullah, M.R.(1980). *The criteria for fulfilling the wife's hatred of the husband in divorce*. Al-Mustafa Society Journal, 9(20), 29-45.[Text in persian][link]
- Ghane, A. Mousavi, A. R.A(1989). Jurisprudential analysis of the role of disgust in divorce. *Scientific Research Journal of Women and Family Studies*, University of Islamic Religions and Religions, 5 (13), 105-121. [link]
- Ibn Babuyeh, M. (1986). *Al-Muqnaq*. Qom: Publication of the message of Imam Hadi, peace be upon him. [Text in Arabic]
- Ibn Darid, M.(1988). *Jamrah al-Loghat*. The second volume, Beirut: Dar El Alam Lalmalayin Publishing House[Text in Arabic]. [link]
- Ibn Faris, A. (1983). *Majmae maghais alloghat*. The second volume, Qom: Maktab al-Alam al-Islami publication.[link]
- Ibn Idris, M. (2008). *Mousooe Ibn Idris al-Halli*. Volume 11, Qom: Dalil Ma Publications.
- Johari, I. (1996). *Sahah Taj al-Lagha va Sahah al-Arabiya*. The sixth volume, Beirut: Dar al-Alam Lalmalayin publishing house. [Text in Arabic]
- Katouzian, N. (2014). *Family civil rights course*. Volume 1, Tehran: Publishing Company.
- Khomeini, R. (2004). *Tahrir al-Wasileh*. The second volume, Tehran: Publications of Imam Al-Khomeini Qods Sareh Publishing House. [Text in Arabic]
- Majlesi, M. (1982). *Bihar al-Anwar*, 100th volume, Beirut: Ihya al-Trath al-Arabi publishing house. [Text in Arabic] [link]

- Mofid, M. (1999). *Al-Moghne'e*, Qom: Al-Nashar al-Islami Publishing House[Text in Arabic].
- Mohagheq Damad, M. (2005). *Jurisprudential review of family law*. Tehran: Islamic Sciences Publishing Center.
- Mohagheq Hali, J. (1998). *Sharae' al-Islam fi Masael al-Halal va al-Haram*. Qom: Ismailian Publications[Text in Arabic].[link]
- Muhammad, H.(2000). *Jawahar al-Kalam*. Volume 17, Qom: Islamic Jurisprudence Encyclopedia Institute. [Text in Arabic]
- Ragheb Esfahani, H.(1991). *Mofradate alfaze quran*. The third volume, Beirut: Dar al-Qalam publishing house[Text in Arabic]. [link]
- Safai, S. H., Emami A. (2008). *Summary of family law*. Volume 1, Iran, Tehran: Mizan Legal Publications.
- Salar Dilmli, H.(1983). *Almarasem fi feqhe alemami*. Mahmoud Bustani's research. Volume 1, Qom: Charters of Al-Haramain. [link]
- Shahid Awal, M. (1996). *Qayatol morad*. Volume 11, Qom: Publications of the Islamic Propaganda Office of Qom Seminary. [Text in Arabic]
- Shahid Awal, M. (2000). *Alqavaed va alfavaed*. Volume 1, Qom: Mufid Publishing House. [Text in Arabic]
- Shahid sani, Z.(1990). *Masalak al-Afham to revision of the laws of Islam*. Volume 9, Beirut: Islamic Education Institute. [Text in Arabic] [link]
- Shahid sani, Z.(1991). *Al-Rawda al-Bahiya fi Sharh al-Lama' al-Damashkiyyah*. Volume II, Qom: Nab Mandagh Publishing[Text in Arabic].[link]
- Tabarsi, F.(1993). *Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an*. The second volume, Tehran: Nasser Khosrow Publications. [Text in Arabic]
- Tabatabayi, M.(2011). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*. The second volume, Lebanon: Publishing House of Al-Alami Publishing House. [Text in Arabic]
- Toreaihi, F. (1996). *Mo'jam al-Bahrain*. Volume 6, Tehran: Mortazavi Publications. [Text in Arabic]
- Tusi, M. (1987). *Al-Khalaf*. Volume II, Qom: Al-Nashar al-Islami Publishing House[Text in Arabic][link].
- Tusi, M. (2011). *Al-Estebzar*. Third volume, Tehran: Darul-e-Kitab al-Islamiyya publishing house. [Text in Arabic][link]
- Tusi, M. (2011). *Tahzib al-Ahkam*. Volume 8, Tehran: Darul-e-Kitab al-Islamiyya Publishing House. [Text in Arabic][link]
- Tusi, M.(1979). *Al-Nahiya fi majart al-fiqh va al-fatawi*. Beirut: Al-Kitab Al-Arabi Publishing House[Text in Arabic][link]

